

17. února 2004

Třináctá (závěrečná) přednáška

Dnes den splácení dluhů: co jsem vám zůstal dlužen za první semestr

neváhejte přerušovat! Vítám dotazy, připomínky, jen si sedněte do předních lavic, kde můžete přistoupit k mikrofonu - starci špatně slyší

Především něco o pojmu **práva**
měli jsme na programu, nedostali jsme se k němu v poslední přednášce ZS

snad nejdůležitější přínos formalistické etiky - Proč?

každá společnost dvojí potřebu:

- společný dlouhodobý zájem: bez toho se rozpadne
vzdělání, doprava, bezpečnost
od toho zásada největšího dobra, které má přednost před
individuálním přáním (zábor půdy pro veřejný účel)
to přínos utilitarismu
- ochrana svébytnosti jedince: jinak rozdrtí své členy
možnost rozhodovat sám o sobě, za sebe (genetika!)
od toho zásada „lidských“ práv, které nic nemůže zcizit
právo na život, svobodu a úsilí o štěstí
to přínos formalismu: vyšší zákon než zájem i
dobro

Pojem „práva“ - co obsahuje?

Dnes pro mnoho lidí jen nárok s dupnutím: já chci, a to hrozně moc

Případně „právo“ znamená „je mi to nezbytné k životu“ -
a mám přece „právo“ na život-či ne?

Jenže to nestačí: **to je jen nárok** - nárokuji si život, ale právo???

Může pán rozhodnout, kolik dětí bude mít poddaný?

Může to rozhodnout společnost, jako u vlků?

Co je právo?

Právo = Odůvodněné očekávání, že určitou činností můžeme provozovat, aniž bychom se museli někoho doprošovat nebo platit za to neblahými následky, případně že ostatní mají povinnost mi k tomu poskytnout příležitost.

Proto otázky: **právo na co, právo od koho, právo proti komu?**

Např., právo na soukromí, právo na vyznání, právo na dýchání

(jenže právo proti komu? Právo řídit auto: proti ozónové vrstvě?
proti chodcům nebo proti ježkům?)

Nebo: právo kouřit: proti komu? svým plicím? ostatním dýchajícím?)

„**mám právo**“ = mohu od druhých očekávat určitou oběť ve svůj
prospěch

Na čem se zakládá právo? Kdy se nárok stává „právem“?

Právo je odůvodněné očekávání: jak vzniká?

Předpokládá předvídatelnost:

situace, ve které je možné něco oprávněně očekávat.

- **právo návykové**: oprávněná očekávání se rodí z návyků. Právo tu je odvěký zvyk, který panovník případně potvrdil pečetí a společnost uznáváním.
Na tom se zakládá anglický *common law*, ale také většina našich očekávání: že „máme právo“ na to, co jsme dělali a nikdo nám nebránil ani nezakazoval (pocit, že „máme právo“ kouřit na chodbách...)
Tady **právo = zvyk či nárok potvrzený zvykem**
- **právo občanské** v situacích změny, kdy zvyklosti nemají čas vyrůst, tam stanovíme „práva“ ústavou, zákony a jejich výklady: soud výkladem zákona rozhoduje, na co má občan právo.
Právo je pak nárok potvrzený zákonem, případně představa, že „právo“ máme na všechno, co zákon výrazně nezakazuje.
- **lidská práva**, která se údajně vztahují k člověku prostě jako člověku – co s těmi?
třeba „právo na život“ – má je štěně? má je tele? má je nemluvně?
- ⇒ **obvykle odvozují ze zákonů země**: každá země musí poskytnout ochranu, má-li fungovat.
Ve fungujícím zákonodárství musí být obsažena práva ne proto, že je panovník uděluje, nýbrž proto, že jsou nezbytná pro fungování společnosti.
(Proto je možné soudit nacisty podle zákonů Říše: i Třetí říše se nemohla obejít bez zákonů)
- ⇒ **jiná možnost: lidská práva uděluje Bůh** (jenže co nevěřící) nebo Příroda (jenže co je příroda? viz předešlou diskusi o přírodním/přirozeném zákoně)
- ⇒ **jiná možnost, odvolání na nadnárodní zákon** jako Všeobecná deklarace OSN, jenže tu starosta Singaporu mj odmítá jako západní provincialismus. Salvátor? Čile? Čína?

Proto otázka:

Je možné mluvit o lidských právech tam, kde není návyk ani zákon?

Příklad: dva nazi bezdomovci uprostřed Pacifiku: je to vražda?
Nespadá pod zákon žádné země (a proto ne občanské právo)
Ani pod přirozené právo: zabíjet je přirozené

Kant a formalismus: zákon porušen byl, protože i bez vědomého stanovení universum má svůj řád, který ustavuje ne lidské vědomí, nýbrž lidská účelová přítomnost

svět je touto přítomností ustaven, má svou ústavu, („konstituován“, má svou „konstituci“) zcela bez ohledu na reflektivní rozum: má svůj čistě eidetický řád
(tj. svět se rýmuje, dává smyslu, ve vztahu ke činnosti: protože je život, je něco dobré, něco zlé)

každá bytost má právo na všechno, co k životu potřebuje, avšak v rámci řádu, který ji i omezuje, protože i ostatní bytosti mají právo na život

Popřu-li řád tím, že nerespektuji práva druhého, řád není – a i já ztrácím veškerá práva, která by mi mohl zaručit!

Práva se neodvozují z empiriky lidského bytí, nýbrž **formálně** ze struktury lidské situace, z toho, jak se rýmuje, jak dává rozum, v tom smyslu z rozumu situace.

To rozeznává formalismus svým důrazem na transcendentální (tj. odvozený z subjektivity jako takové) řád.

Význam formalistické etiky:

- ⇒ Utilitarismus důležitý tím, že poskytl etiku pro otevřený svět, takže demokracie nebyla bez etické orientace, že bylo možné budovat něco nového, nejen držet staré pokrok, ve smyslu odstraňování starých křivd, závisel na utilitarismu
- ⇒ Formalismus (deontologická etika) důležitá tím, že zachovala Evropě morální dědictví:
  - díky formalismu Boží zákon mohl přežít Boží smrt - středověk přesvědčil Evropu, že morální zákon závisí na Bohu, když zemřela víra, morální zákon by se zhroutil - kdyby formalisté neposkytli zakotvení v rozumu
  - Zachránili Evropě přesvědčení, že co je správné, je správné, byť se zhrnul svět

* * *

Tím se dostáváme k druhé části:

[hex]

jsem vám dlužen svůj vlastní názor
dosud referoval o druhých, co nejpřesvědčivěji
(až mi přiřítáte antisemitismus!)

Důvod: **představa o výuce**

pro svobodného občana, poskytnout škálu možností, nechat volit - neskrývám své názory, ale hovořím o jiných

Druhý důvod: **představa o filosofii**

ne stavba systémů, ismus
„negativní platonismus učí...“
nýbrž řešení problémů
především orientace: primát praktického rozumu,
který hodnotí dobro/zlo
druhotně teoretický rozum, pravda/nepravda

Proto neudělám přednášku o Kohákovu etickém systému, jen jak se Kohák potýká projdu materiálem, vyzdvihnu náměty a navrhnu přístupy k řešení

První přednáška: Život ve svobodě

rozdíl mezi životem prvoplánovým a životem reflektovaným
Svoboda začíná, když odstoupím od nutnosti toho, co je, a dovedu si představit, co by mohlo být

Svoboda je vzpourou proti „přirozenosti“, tedy proti představě, že něco je nám přírodou dáno, my nemůžeme než tak jednat (fyzické potřeby, ale ne rozhodnutí o hodnotách)

Odvozeně život v pravdě: s odstupem se pravda stává možností odpovídá tomu, jak ztvárňujeme svět života
ale prvotně: pravdivé je to, co podporuje život
odpovídá mu

Následek: odpovědnost za dobro a zlo - nemůžeme převzít odjinud, musíme sami rozhodnout

Např. přirozené může být jednat reaktivně, dobré je jednat aktivně!

To znamená: Neseme odpovědnost za následky, neseme odpovědnost za rozhodnutí, co z přirozeného je dobré

Etika svobody:

život ve svobodě vytváří problém: proč bych měl žít morálně?

Why should I be moral?

(příklad: proč nejezdit na černo? vyplatí se)

--Ve vlastním zájmu: v podstatě, protože vytvářím ovzduší vzájemné úcty, morální jednání se dlouhodobě vcelku vyplácí

--Z úcty k zákonu: kantovský důvod, případně podpořený tím, že „Bůh tak káže“

Jenže to všechno je teorie, vzdálená životu

Já jsem vám slíbil filosofovat ze života

Jaký důvod ze života

Osobní vyznání: základní zážitek: údiv

oproti bezbarvému životu v samozřejmosti, život v údivu nad zázrakem života

základní prožitek: bezdechý úžas nad zázrakem života

měl bych být dávno po smrti, místo toho jsem živý,

zdravý a nejsem sám

to předchází všechno ostatní

Z údivu radost a vděčnost

ne radost z čeho, jen radost

ne vděčnost komu, jen vděčnost

Konat dobro z vděčnosti za život

stařec v Černém Orfeovi: Mult` obligado

Za sebe, konat dobro ne „abych“ dosáhl něčeho, abych si vydobyl lásku či vděčnost, nýbrž protože mi bylo tolik dáno

ověřte si sami ve vlastním prožitku

Druhá přednáška, společenská smlouva

Pochopitelně odmítám rousseauovské ztotožnění, připadá mi jako nevyspělost, ne ještě plnohodnotné lidství (nejsem komunista)

Podobně odmítám hobbesovský boj proti všem, připadá mi jako patologie (nejsem kapitalista) - lidství předpokládá vstřícnost

Vážím si Locka: zásady soužití předcházejí fakt soužití, společnost je výkladem předběžných zásad

vzájemnost a úcta: hodnotím filosofie podle toho, do jaké míry zajišťují rovnováhu obou

→ Ale základněji: **společenství je stejně základní, jako jedinec**

představa sociální smlouvy jako by člověk byl prvotně jedinec

Tomu tak není, prvotní je společenství

to už u tlupy primátů, společenství se svými pravidly

Jedinec se vyčleňuje ze společenství, stává se člověkem

To je záhodné, ale není to „přirozené“

Proto **demokracie** není přirozená, nestane se sama od sebe přirozená je hierarchie moci, nadvláda silnějších

Velký morální výdobytek není jen individuality, nýbrž úcta k svébytnosti a dobrá vůle k odlišnému

rozcházejím se s Masarykem: „přirozenost“ není na naší straně
demokracie je úkol, ne fakt
ale je to veliký úkol

Tedy ne jak společenská smlouva stmeluje jedince, nýbrž jak reflexe (filosofie!!) vyčleňuje jedince z masy a vytváří morální, ne přirozené společenství

to je otázka pro morální filosofii i pro vás:
jak budovat demokracii

Třetí přednáška: „Sociologický“ relativismus

filosoficky nepřiliš závažný: popisuje skutečnost, což je dobrá sociologie, ale když jí začne přiřítat normativní význam, je planý
Člověk je člověkem právě proto, že může porovnat co je s tím, co by mohlo a mělo být

problém: jak vzniká mělo by?

Jsme odpovědní za dobro a zlo, ale nerozhodujeme o něm ve vakuu!

Jen lidským přáním? ne, svět nacházíme hodnotově určený
--hodnota předpokládá vztah: něco je záhodné/protivné vůči něčemu: není hodnoty v monolitickém světě (svět rozdělený, proto také střety)
--vztah základnější než vědomé lidské přání
život: vše, co žije, chce žít: život je dobrý pro sebe (vnitřní vztah: **vztah všeho živého k vlastnímu životu**)
--základní asymetrie života a smrti: život je dobrý, smrt je zlá,
--dosud empirika: tak tomu skutečně je
teď prodloužení: nejen živé, ale všechno všechno co je, „chce být“, nechce být zničeno
Rozdíl mezi hegelským pojetím (život a smrt, bytí nebytí nakonec jedno)
a křesťanským: zásadní asymetrie: život je dobrý, hynutí zlé
Zásadní rozdíl, zabudovaný do struktury kosmu: bytí = dobro, nicota = zlo

Čtvrtá přednáška: Etika ctností

Mravokárnické moralizování, buď hodný, nevybočuj z průměru nikdy nic nového, jen stále zastaralejší
hluboce nesympatická: únik od odpovědnosti svobodného člověka za volbu

Sklon odmítnout - a přesto

Zásadní postřeh: postoj je mediem rozhodování, bez toho se všechno dá překroutit, pokroutit padouchy na past pro důvěřivé

Základní postoj svobody (přijetí odpovědnosti), pak rovnosti (úcty k druhému, abych na něm nepáchal blaho), a pak bratrství (dobré vůle vůči všem)

V takové ovzduší je možné řešit morální problémy

ne vychovat poslušné „hodné chlapce“ ale vytvořit ovzduší dobré vůle je předpokladem vši etiky

(stejně jako „nebejt úplně blbej“)

Etika ctností není etika, ale poukazuje k něčemu důležitému

Pátá přednáška: Subjektivismus: Individuální relativismus

Nepovažuji za eticky závažný:

problém etiky je soužití, jak překlenout oddělení člověka od člověka společnou představou dobra a zla
na to subjektivismus resignuje

Závažné otázky, která vycházejí ze subjektivismu

--rozlišení subjektivního a subjektního:

subjektivní může být libovolný
subjektní - vztažený k subjektu - má intersubjektivní zakotvení
To důležité, protože všechny hodnotové soudy jsou vztažené k subjektu, kdyby byly nutně „subjektivní“/libovolné, etika by nebyla možná

--pojetí názoru a rozumu:

„nazřít“ můžeme nejen jednotliviny a matematické vztahy, nýbrž také hodnotové vztahy
vidím, že x je lepší než y není jen metafora

rozum není jen schopnost kalkulovat či vysledovat příčinné vztahy
nýbrž schopnost srozumitelného (smysluplného) uspořádání
můžeme hovořit o hodnotové racionalitě
i cítění „dá rozum“, je možné na něj reagovat „rozumě“
nebo nerozumě
např. truchlení nad smrtí druha/družky: vyjádřit
soucit, radost ze života, ne utěšovat „najdeš si jinou“

[to nepřičítám k dobru subjektivismu, jen zaznamenávám v souvislosti s ním]

Šestá přednáška: determinismus a egoismus

Determinismus odmítám, svoboda nepopřítelná: proč se jím lidé zabývali?
např. Masaryk?

Šlo jim o **srozumitelnost světa** - pokud srozumitelnost nutně příčinná,
jen deterministický svět je srozumitelný (a k čertu s Heisenbergem)

Jenže jsem přesvědčen o hodnotové srozumitelnosti, hodnotové racionalitě
Svoboda není příčinnou iracionality,
nýbrž přechodem z příčinné k hodnotové racionalitě

Tzv. „etický“ egoismus

Bylo vidět, že mi je tzv. etický egoismus bytostně cizí: předpokládá boj všech proti všem, boj jako ctnost
Tak se to jeví komunistům (bojový postoj) i jejich protějškům anti
Kdykoliv přijmu mentalitu boje, prohrávám
Palestina jako klasický příklad: soužití dvou národů, místo toho vnímají jako boj - útok na Izrael, útok v roce 1967, pokus potlačit intifadu
Odmítám mentalitu boje, proto odmítám etický egoismus:
nejen demokracie, nýbrž všechno soužití je diskuse

boj je konec soužití

A přece: potřebuji si klást otázku, co je dobré na tom, co nejvíc odmítám, proč to přijímají lidé charakterní a inteligentní
 komunismus: proč přijímali gauneři a chamtiví, jasné
 ale proč jej přijímali charakterní a inteligentní?

Tak o všem, s čím nesouhlasím: proč jsou lidé ochotní se obětovat?

Potřeba sebevědomí, ne-závislosti:

proti ušlápnutým, ublíženým, zdraví mladí lidé, s odvahou života ve společnosti ušlápnutých vyzývá k sebevědomí

„Dobrý den, pane profesore. Přinesl jsem vám práci...“ oproti
 „Já se strašně omlouvám“

Sebevědomí života: skauting, řemeslo: znát vlastní hodnotu, důvěřovat sobě

Sedmá přednáška: Náboženská etika: prorok a kněz

Pro mě osobně důležitá, ale ostražitě:

Dnes celosvětově nebezpečí zneužívání: vzývání Boha pro vlastní přání
 fundamentalismus:

Náboženství bez víry, bez základů v prožitku

lpí na doktríně, užívá ji jako mocenský nástroj

židovský fundamentalismus: Bible jako oprávnění mocenských nároků

křesťanský fundamentalismus: Bible jako oprávnění světovlády

islámský fundamentalismus: wahabismus, islám jako oprávnění násilí

Dnes se zdá že zlo pochází z náboženství

nic dobrého, jen nenávisť a násilí

Rozlišit etiku náboženského prožitku a etiku náboženského zákona

etika proroků oproti etice kněží

Náboženská etika zhoubná, když užívá Boha jako oprávnění k nadvládě a násilí

Náboženská etika ryzí, když staví život pod zorný úhel věčného

Ne každý, kdo se dovolává Boha, představuje náboženskou etiku

Osmá přednáška: Bůh Otec a Matka Příroda

Etika přírodního zákona: z prožitku pravidelnosti

nad ostatními živočichy nebdi „morální“ zákon: ti ho žijí

vlk nemůže jinak

Zákon nabývá normativní síly odcizením

protože člověk se odděluje od Boha, je pro něho Boží řád kosmu

zákonem, ne přirozeností

protože se člověk odděluje od přírody, je pro něho řád přírody

zákonem, ne přirozeností

Přírodní zákon: ne, co „Příroda chce“ – příroda nechce, příroda je

Třeba rytmus dne a noci: přirozený

Dobrá rada, je třeba brát v potaz

Jenže otázka: máme tuto radu přijmout?

Naše lidství spočívá právě v tom, že sami musíme rozhodnout

Máme žít přirozeně, v harmonii s přirozeností?

Máme žít nadřazeně, jako pánové přírody?

Máme žít svobodně, jako odpovědní za přírodu

To je otázka: jaký je význam přírodního zákona pro svobodnou bytost?
rozlišit přírodní a morální

to je námět pro letní semestr

Devátá, desátá, jedenáctá a dvanáctá přednáška: Etika následků, etika zákonů

Otázkou etiky následků a zákonů se dostáváme k vlastnímu jádru etiky:
zásadní možnosti lidských situací

Dosud jsme se zabývali teoretickými postoji
variantami na tyto dvě možnosti

zákon přírody, boží vůle, svévole jedince či společnosti jsou
všechno varianty

Je vlastní otázka otázkou minulosti a budoucnosti?

přítomnost žije v napětí mezi minulostí, která již není, a
budoucností, která ještě není

Přítomnost září jasně se vši naléhavostí, ale o sobě nemá smysl
toho se jí dostává teprve retencí a vzpomínkou na jedné straně,
protencí a očekáváním na druhé straně

(vysvětlit časovost, bezprostřední a reflektovanou)
Brightman: shining present, illuminating absent

Můžeme tak říci: posuzovat podle toho, co bylo, nebo podle toho,
co by mohlo být v budoucnosti

To je opravdu otázka svobodného a reaktivního jednání
Minulost je daná, nesvobodná, budoucnost je otevřená

Jenže to není zásadní rozdíl:

když rozhodují mezi minulostí a budoucností

rozhodují mezi určením a svobodou, ale to není totožné s formalismem a
hedonismem

Formalismus se může stát ale v zásadě není filosofií nesvobody
naopak: morální řád osvobozuje od zajetí ve výhodě a nevýhodě
ze zajetí všednosti

Etika následků není etikou svobody: může být, ale může být také
filosofií výhodnosti

Docela jiné základní rozlišení:

život mezi časovostí a věčností

člověk žije v čase: budoucnost i minulost jsou jeden určující tok

člověk je časovost

moje totožnost je příběh s minulostí a budoucností

já jsem děj, stálá změna, význam čehokoliv určený časem

člověk žije ve věčnosti: do lidského života zasahují momenty zcela
mimočasové

obvykle matematické vzorce jako mimočasové:

π (pi) poměr obvodu k diametru kruhu, 3.141

leč nejen to: mimočasové jsou hodnoty, které vstupují do času
avšak nepocházejí z něj

krása květiny - mezi hnojem a hnojištěm, ale moment dar
umírajícímu je nadčasový

hodnota pravdy, i když na ní nezáleží

Etika formalismu je lidský pokus o etiku věčnosti, mimočasovosti:

postavit jednání v čase mimo to, na čem záleží

pod zorný úhel věčnosti - co je krásné, dobré, pravdivé

Jenže člověk žije také v čase, ve kterém záleží
tam potřeba vzít v potaz pohnutky a následky
všimněte si, motivace (chci konat dobro) následky (dosáhl
jsem dobra) jsou stejně přítomny

Jak rozhodují
stálé vyrovnávání času a mimočasovosti

Tak souhrnem:

Pro mě,

zásadní rozdíl bytí a nebytí: hluboce dobré jme být, hluboce zlé je
hynout (i když to patří k řádu času)

Vděčnost za to, že jsem, radost z toho, a pocit poslání:
být na straně bytí proti ničení
vadí mi sprejování, vandalismus, v malém i velkém
válka je sprejování ve velkém: naprosto ne

Proto zásadní ideály: momenty věčnosti
ale v situaci: jen v situaci vede k dobru nebo zlu

Z vděčnosti uplatňovat nadčasový ideál v čase tak, abych činil dobro

*flákání a plýtvání je převeliká špatnost
péče a vděčnost je veliké dobro*

* * *

Jenže to nestačí:

etika příliš často se zaslepí malým dobrem k velkému zlu
kolonialisté 19. století jsou neskutečně pečliví v mezilidských
vztazích, ale ignorují dopad na společnost
etika se stává ideologickou rouškou zájmů privilegovaných

potřebujeme etiku vztahu člověka ke společnosti, jedné společnosti ke
druhé
proto jsem psal Průvodce po demokracii

etika se zaslepuje vztahem člověka k člověku, opomíjí vztah člověka
k mimolidskému světu

Jenže výsledek dosavadního zkoumání: i ryze lidská etika je možná jen
ve světě prolnutém hodnotou: hodnotově neutrální svět není pozadím
pro etiku

i vztahy člověka k mimolidskému světu jsou vztahy hodnotové,
vyžadují zkoumání z etického hlediska

Proto jsem psal Zelenou svatozář a proto nás čeká letní semestr
Ekologická etika